Globallashuv sharoitida moliya bozorlarining milliy iqtisodiyotlarga ta’siri

B.Xolmatov
Farg’ona davlat universiteti jahon va mintaqa iqtisodiyoti kafedrasi dotsenti
I.Abdumutalov
“Barkamol muhandis qurilish fayz” MChJ rahbari

Annotatsiya. Mazkur maqolada moliya bozorlarining globallashuvi jarayoni va uning milliy iqtisodiyotlarga, xususan O‘zbekiston misolida, ko‘rsatayotgan ta’siri tahlil qilinadi. Globallashuv kapital harakati, moliyaviy institutlar integratsiyasi va regulyatorlik standartlarining uyg‘unlashuvi orqali xalqaro iqtisodiy aloqalarni kuchaytirayotgan omil sifatida ko‘riladi. Maqolada bu jarayonning milliy iqtisodiyotlarga ta’siri ikki yo‘nalishda — imkoniyatlar (xorijiy investitsiyalar, texnologiyalar transferi, raqobat ortishi) va xavflar (moliyaviy inqirozlar, valyuta beqarorligi, iqtisodiy qaramlik) — asosida yoritiladi.
O‘zbekiston tajribasi misolida, 2017 yildan boshlab olib borilgan islohotlar natijasida xorijiy sarmoyalar oqimi kuchaygani, raqamli moliyaviy xizmatlar rivojlangani va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikning ortgani qayd etiladi. Shu bilan birga, globallashuv bilan bog‘liq muammolar — beqaror kapital oqimi, moliyaviy savodxonlikning pastligi va regulyatorlikdagi qiyinchiliklar ham ko‘rsatib o‘tiladi.
Maqola yakunida O‘zbekiston uchun globallashuvdan oqilona foydalanish, milliy manfaatlarni himoya qilish, moliyaviy savodxonlikni oshirish va xalqaro moliyaviy standartlarga moslashuv zarurligi bo‘yicha tavsiyalar berilgan.
Kalit so`zlar: globallashuv, moliya bozori, kapitalning erkin harakati, moliyaviy institutlarning integratsiyasi, regulyatorlik standartlarning yaqinlashuvi, xorijiy investitsiyalar oqimi, texnologiyalar transferi, raqobatning ortishi, valyuta xavflari, moliyaviy bo‘ronlar.

Kirish

Moliya bozorlarining globallashuvi so‘nggi yillarda dunyo iqtisodiyotida muhim o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Bu jarayon kapital, tovar va xizmatlarning erkin harakatini ta’minlab, davlatlar o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalarni kuchaytirdi. Globallashuv nafaqat rivojlangan davlatlar, balki O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotiga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu maqola moliya bozorlari globallashuvining asosiy xususiyatlarini, uning milliy iqtisodiyotlarga ta’sirini va O‘zbekiston misolidagi imkoniyatlar va xavflarni ko‘rib chiqadi.

1. Moliya bozorlari globallashuvining ma’nosi

Moliya bozorlarining globallashuvi deganda, fond bozorlari, bank tizimlari va boshqa moliyaviy institutlarning bir-biri bilan uzviy bog‘lanishi tushuniladi. Bu jarayon texnologiyalar rivojlanishi, axborot almashinuvi tezlashuvi va xorijiy investitsiyalar oqimining kuchayishi bilan tezlashdi [1]. Masalan, internet va elektron platformalar orqali bir davlatdagi investor boshqa davlatdagi kompaniya aksiyalarini osonlikcha sotib olishi mumkin.
Globallashuvning asosiy belgilar quyidagilardan iborat:

- Kapitalning erkin harakati: Xorijiy investorlar milliy bozorlarga kirib, aksiyalar, obligatsiyalar yoki boshqa moliyaviy instrumentlarga sarmoya kiritishi.

- Moliyaviy institutlarning integratsiyasi: Xalqaro banklar va fond birjalari o‘rtasidagi hamkorlik.
- Regulyatorlik standartlarning yaqinlashuvi: Davlatlar moliyaviy bozorlarni boshqarishda umumiy qoidalarga amal qilishga intiladi [2].

Sizningcha, ushbu belgilaridan qaysi biri O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun muhimroq?

2. Globallashuvning milliy iqtisodiyotlarga ta’siri

Moliya bozorlarining globallashuvi milliy iqtisodiyotlarga ijobiy va salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu ta’sirlarni ikki asosiy yo‘nalishda ko‘rib chiqish mumkin: imkoniyatlar va xavflar.

2.1. Imkoniyatlar

Globallashuv milliy iqtisodiyotlar uchun quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- **Xorijiy investitsiyalar oqimi.** Xorijiy kapital kirib kelishi ish o‘rinlari yaratish, infratuzilmani rivojlantirish va iqtisodiy o‘sishga yordam beradi. Masalan, rivojlangan davlatlarda xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotning 20-30% ga o‘sishiga sabab bo‘lgan [3].
- **Texnologiyalar transferi.** Xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik orqali zamonaviy texnologiyalar va boshqaruv usullari milliy bozorlarga kirib keladi.
- **Raqobatning ortishi.** Global bozorga chiqish mahalliy kompaniyalarni samaradorlik va innovatsiyalarga undaydi.

O‘zbekiston misolida, 2017 yildan boshlab iqtisodiy islohotlar xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga yordam berdi. Masalan, Toshkent xalqaro moliya markazi loyihasi xorijiy investorlar uchun qulay sharoitlar yaratishga qaratilgan [4].

2.2. Xavflar

Globallashuv bir qator xavflarni ham keltirib chiqaradi:

- **Moliyaviy bo‘ronlar ta’siri.** Global bozordagi inqirozlar milliy iqtisodiyotlarga tez tarqaladi. 2008 yildagi moliyaviy inqiroz dunyo bo‘yicha milliy bozorlarga zarar yetkazdi [5].
- **Valyuta xavflari.** Xorijiy kapital oqimi milliy valyuta kursining beqarorligiga olib kelishi mumkin.
- **Iqtisodiy mustaqillikning pasayishi.** Milliy bozorlari xalqaro moliyaviy institutlarga qaram bo‘lib qolishi mumkin.

O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan davlatlar uchun bu xavflar yanada muhimdir, chunki ularning moliyaviy tizimlari hali to‘liq shakllanmagan.

3. O‘zbekiston misolida globallashuvning ta’siri

O‘zbekiston iqtisodiyoti so‘nggi yillarda global moliya bozorlari bilan yaqinroq integratsiyalashmoqda. 2016 yildan boshlab amalga oshirilgan islohotlar, jumladan, valyuta bozorining liberallashuvi va xorijiy investorlar uchun imtiyozlar, mamlakatni xalqaro moliya tizimiga yaqinlashtirdi [6].

3.1. Ijobiy ta’sirlar

O‘zbekistonda globallashuv quyidagi imkoniyatlarni yaratdi:

- **Investitsiyalarning ortishi.** 2019-2023 yillarda xorijiy investitsiyalar hajmi yillik o‘rtacha 2-3 mlrd dollarga yetdi [7]. Bu energetika, qishloq xo‘jaligi va sanoat sohalarida yangi loyihalarni moliyalashtirishga yordam berdi.
- **Moliyaviy xizmatlarning rivojlanishi.** Xalqaro banklar va fintech kompaniyalari O‘zbekiston bozoriga kirib, raqamli banking va to‘lov tizimlarini rivojlantirdi.
- **Bilim va tajriba almashinuvi.** Xalqaro moliyaviy tashkilotlar bilan hamkorlik mahalliy mutaxassislarning malakasini oshirdi.

3.2. Xavflar va muammolar

Shu bilan birga, globallashuv O‘zbekiston uchun xavflarni ham keltirib chiqarmoqda:

- **Beqaror kapital oqimi.** Xorijiy investorlar tez chiqib ketishi mumkin, bu esa milliy valyutaga bosim o‘tkazadi.
- **Moliyaviy bilimning yetishmasligi.** Aholi va mahalliy biznes global bozor xavflarini to‘liq tushunmasligi mumkin.
- **Regulyatorlik muammolar.** Milliy moliyaviy tizimni xalqaro standartlarga moslashtirish uchun vaqt va resurslar talab qilinadi [8].

Masalan, 2020 yilda pandemiya sababli xorijiy investitsiyalar oqimi qisqardi, bu esa ayrim loyihalarning to‘xtab qolishiga sabab bo‘ldi.

4. Globallashuvning barqarorligiga ta’siri

Globallashuv moliya bozorlarining barqarorligiga turlicha ta’sir ko‘rsatadi. Bir tomondan, kapital oqimi iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi, lekin boshqa tomondan, u moliyaviy inqirozlar xavfini oshiradi. Masalan, rivojlanayotgan davlatlarda xorijiy kapitalga qaramlik 30-40% ga yetishi mumkin, bu esa ularni global bo‘ronlarga zaif qiladi [9].

O‘zbekistonda barqarorlikni ta’minlash uchun quyidagi chora-tadbirlar ko‘rilishi mumkin:

- Moliyaviy bozorlarning shaffofligini oshirish.
- Milliy valyuta siyosatini mustahkamlash.
- Xalqaro tajribani o‘rganish va mahalliy mutaxassislarni tayyorlash.

Xulosa va tavsiyalar

Moliya bozorlarining globallashuvi O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan davlatlar uchun katta imkoniyatlar va xavflarni birga olib keladi. Xorijiy investitsiyalar, texnologiyalar transferi va raqobatning ortishi iqtisodiy rivojlanishga yordam beradi, lekin moliyaviy bo‘ronlar, valyuta xavflari va mustaqillikning pasayishi kabi xavflar e’tibor talab qiladi.

O‘zbekiston uchun quyidagi tavsiyalar muhim:

1. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda milliy manfaatlarni himoya qilish.
2. Moliyaviy savodxonlik darajasini oshirish uchun ta’lim dasturlarini kengaytirish.
3. Xalqaro moliyaviy standartlarga moslashuvni tezlashtirish.

Globallashuv jarayonidan foydalanish uchun O‘zbekiston o‘z iqtisodiyotining xususiyatlarini inobatga olib, ushbu jarayonga faol, lekin ehtiyotkorlik bilan yondashishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Stiglitz, J. E. (2002). Globalization and Its Discontents. W. W. Norton & Company.

2.International Monetary Fund. (2020). Global Financial Stability Report. https://www.imf.org/en/Publications/GFSR

3.World Bank. (2019). Global Investment Competitiveness Report. https://www.worldbank.org/en/topic/investment

4.O’zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. (2022). Moliyaviy bozorlarni rivojlantish strategiyasi. https://cbu.uz/oz/

5.Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2009). This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly. Princeton University Press.

6.Asian Development Bank. (2021). Uzbekistan Economic Update. https://www.adb.org/uzbekistan.